

Πηνελόπη Πετσίνη

Πολιτικές της Μνήμης: Ιστορία, Μύθος και Αναπαράσταση

Η αλήθεια της μνήμης έγκειται στην ταυτότητα που διαμορφώνει. Αυτή η αλήθεια αλλάζει ανά ταυτότητα και εποχή. Έγκειται στην ιστορία, όχι όπως συνέβη, αλλά όπως επιβιώνει και ξετυλίγεται στη συλλογική μνήμη.

Jan Assmann, *Moses the Egyptian*

Τα συλλογικά νοήματα και οι συλλογικές αναμνήσεις που αναπαριστώνται σε μνημεία και μνημονικούς τόπους είναι προϊόντα αυτών που ο Erving Goffman ονόμασε «στρατηγικές πλαisiώσης»ⁱ οι οποίες δεν επιβάλλουν ένα μοναδικό νόημα αλλά, αν αναπτυχθούν κατάλληλα, οριοθετούν ένα σύνολο δυνατών νοημάτων και προσωπικών ερμηνειών. Οι ίδιες οι στρατηγικές πλαisiώσης αντλούν τη νομιμοποίησή τους από παρελθοντικές χρήσεις και αρθρώσεις και καθιερώνουν κοινωνικές ομοφωνίες ή οξύνουν συγκρούσεις ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες. Άτομα και ομάδες προσπαθούν να δώσουν νόημα σε ένα τόπο μνήμης μέσω των στρατηγικών πλαisiώσης και των μοτίβων και συμβόλων που αποτελούν την ακατέρραστη πρώτη ύλη των μέσων πλαisiώσης αλλά και των ίδιων των νοημάτων.

[...]

Το *Βιβλίο των Χαμένων Πόλεων* (1997) του Γιάννη Σταθάτου αφορά κι αυτό τρία ταυτόχρονα επίπεδα αναγνώσεων: την έννοια του τοπίου, την οντολογία της φωτογραφίας και τη συγκεκριμένη εικονογραφία του σύγχρονου πολιτισμού. Ακολουθώντας το δρόμο που χάραξαν πρωτοπόροι της ταξιδιωτικής φωτογραφίας όπως ο Francis Frith, ο Maxime Du Camp, ο Francis Bedford, και ανακαλώντας μια λογοτεχνική παράδοση που εκτείνεται από τις *Αόρατες Πόλεις* του Ιταλό Καλβίνο ως το έργο του Μπόρχες, ο Σταθάτος υποδύεται τον ερευνητή που αναζητά και καταγράφει την ιστορία πόλεων που έχουν χαθεί εδώ και αιώνες. Επανεφευρίσκει μυθικές πόλεις όπως η Αρκιότις, η Δαιδάλα, η Κάρνα τις οποίες παρουσιάζει μέσα από ιστορικές αναφορές, χάρτες και φωτογραφίες –τα πρωτογενή υλικά του μηχανισμού που παράγει αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως επιστημονική αλήθεια. Κανείς δεν μπορεί να πει με σιγουριά αν όλα ή έστω κάτι από όλα αυτά είναι πραγματικά ή αν πρόκειται για ευφάνταστες επινοήσεις: ημερομηνίες, βιβλιογραφικές παραπομπές, πηγές που περιλαμβάνουν από τον Πτολεμαίο έως μια κινεζική μετάφραση του Millindaranha, πλασιώνουν τα έρημα και άχρονα τοπία.

Η σαγηνευτική αυτή «έρευνα» ανακαλύπτει χαμένα αρχεία, ανακαλεί εκτεταμένες ιστορίες, καταγράφει λεπτομερείς πηγές. Με εκλεπτυσμένη και πειστική γλώσσα συγχέει τα όρια μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας και αμφισβητεί την αντίληψή μας για τον κόσμο και την ιστορία. Ο Joan Fontcubertaⁱⁱ παρατηρεί εύστοχα πως το ειρωνικό βλέμμα του Σταθάτου στρέφεται τόσο στο Ρομαντικό *τοπίο μετ' ερειπίων* και όσο και στην έννοια των τόπων μνήμης του Νορά:

Ουσιαστικά, η νοσταλγία αντιλαλεί από τις άδειες εκτάσεις των ερήμων αυτών, όπως ακριβώς το μάγμα της συλλογικής εμπειρίας που

συσσωρεύουν (ιδρυτικές τελετουργίες, εορτασμοί, πόλεμοι, παρακμή) καταλήγει σε καθαρή χίμαιρα. Καμμιά ιστορία ή μνήμη δεν κρύβεται σε αυτές τις πέτρες. (...) Κατασκευάζω το τοπίο σημαίνει εκφράζω τον τόπο, και ο τόπος είναι χώρος που μετατρέπεται σε πολιτισμό, χώρος που οικειοποιείται η συνείδηση. Η κρίση του τοπίου ως είδους προκύπτει ακριβώς από την αμφισβήτηση των ιδεολογικών, πολιτισμικών και αισθητικών μηχανισμών που μετατρέπουν το φυσικό περιβάλλον σε τοπίο.

Τόσο ο Σταθάτος όσο και ο Μηλιώνης, μελετούν το φυσικό κόσμο –ένα τοπίο ή ένα κτίριο– με όρους αρχείου, αποφεύγοντας όμως συνειδητά τη συμβατική χρήση των ντοκουμέντων. Ταυτόχρονα, αμφισβητούν την παγιωμένη θέση ότι η φωτογραφία αποτελεί αδιαμεσολάβητη καταγραφή και τεκμηρίωση της πραγματικότητας προτείνοντάς μας να είμαστε επιφυλακτικοί απέναντι στις εικόνες και τα συστήματα γνώσης και αυθεντίας, ιδίως αυτά που επηρεάζουν τη συμπεριφορά και τον τρόπο σκέψης μας. Η μνήμη, στα έργα τους, δεν αφορά τη μνημόνευση αλλά την οπτικοποίηση και τον προβληματισμό πάνω σε αυτό που έχει ήδη εγγραφεί ως μνήμη σε αυτούς τους τόπους.

ⁱ Βλέπε Koshar, *οπ.π.* σελ.10.

ⁱⁱ Fontcuberta, Joan (1997): “Archaeologies of the Future” *Camerawork* vol 24/no.2.

Από τον τόμο *Τόποι Μνήμης: Φωτογραφία, Συλλογική Μνήμη και Ιστορία*, Αθήνα: Ελληνικό Κέντρο Φωτογραφίας και Ίδρυμα ΝΕΟΝ (2016)